

UDK 272-282.7

Izvorni naučni rad

Marko JESENŠEK (Maribor)

Univerza v Mariboru Filozofska fakulteta

marko.jesensek@um.si

**TEMLINOV MALI KATECHISMUS I KARDOŠEV D. LUTHER
MARTINA MÁLI KĀTEKISMUS**

(Povodom 500 godina reformacije)¹

U radu se porede Temlinov (1715) i Kardošev (1837) prevod Luterovog malog katihizisa. Temlin je prevodio pre svega na osnovu mađarske verzije. Kardoš je pored tekstova na stranim jezicima koristio i Temlinov prevod, koji je lingvistički modifikovao i prilagodio jezičkim promenama koje su nastale u prekmurskom književnom jeziku tokom više od sto trideset godina. Kardoš je u poređenju sa Temlinom dodatno skratio svoj katihizis, istovremeno dosledno navodeći odlomke iz Biblije, na koje se prevod odnosi. Oba katihizisa su predstavljala svojevrsnu pripremu na prevod celokupne Biblije na prekmurski književni jezik; do toga međutim nije došlo, jer su se tokom 19. veka kranjski i prekmurski književni jezik sjedinili i formirala se jedinstvena slovenačka književna norma.

Ključne riječi: *Franc Temlin, Janoš Kardoš, mali katihizis, prekmurski jezik, prevod*

1. Temlinov *Mali katechismus* (1715)

Prva prekmurska štampana knjiga je, poput kranjske, katihizis, koji je 1715. godine izdao slovenački evangelistički sveštenik Franc Temlin – »/k/ njiževno delovanje Slovenaca u Ugarskoj« (Trstenjak 1901: 241) tako počinje 1715. godine sa 48 stranica obimnom knjižicom, štampanom u Hali, u Nemačkoj. Temlinov *Mali katechismus* nije predstavljao poput Trubarevog *Catechismusa* samo verski udžbenik, već i prvi pokušaj da se prekmurski jezik formira kao književni jezik. Tu nameru je Temlin otkrio još u predgovoru, koji »od svih

¹ The authors acknowledge the financial support from the Slovenian Research Agency (research core funding No. P6-0156 - *Slovenian language, literature and teaching of Slovenian language*. Head of the programme: prof. Marko Jesenšek)

tekstova v Malom katihizisu još i najbolje otkriva autora i njegov jezik» (Rupel 1956: 106) a istovremeno ukazuje na to da se tokom prevođenja malog katihizisa na prekmurski jezik započelo i prevođenje Biblije – »/p/redgovor ukazuje na obrazovanog i teološki potkovanog čoveka« (Rupel 1956: 110), koji je poput Trubara u 16. veku u Kranju razmišljao o prevodu Biblije i normiranju prekmurskog književnog jezika. Temlin u predgovoru jednostavno sažima odlomke iz Biblije, Starog i Novog zaveta (Ezekiel, Prva poslanica Korinćanima), ili navodi svoje prevode pojedinih odlomaka iz Prve poslanice Korinćanima, Poslanice Efescima i Prve Petrove poslanice, te na taj način ilustruje izražajnu moć prekmurskog jezika, koji je u predgovoru »dokaz visokog književnojezičkog i opštekulturnog nivoa njegovog autora« (Novak 1969: 232). Pogledajmo, kako je Temlin jednostavno sažeo sadržinu 1 Kor 1, 18–3 (Hrist je Božja moć i pomoć):

Szveti Pavel Apoſtol, vjednom Szvojem lifzti, ſterogaje, korintus varafanczom napifau, na pervom tali tak pravi, kaje cslovecsa moudrofzt, ſtera znature pohaja ſztakľov globokov temnofztyov zakrita, kai dare ona od dűhovnoga dugovanya nai poglaviteiſe ſche premislavati, teda zaiſtino od pravoga Boľjega navuka naidale vkrai zabloudi. (Temlin 1715: 3)

¹⁸Beseda o križu je namreč za tiste, ki so na poti pogubljenja, norost; nam, ki smo na poti reſitve, pa je Božja moč. ¹⁹Saj je pisano: Uničil bom modrost modrih, razumnost razumnih bom zavrgel. ²⁰Kje je modrec, kje je pismouk, kje razpravljavec sveta? Mar ni Bog modrosti tega sveta obrnil v norost? ²¹Ker pač svet prek modrosti ni spoznal Boga v njegovi modrosti, je Bog po norosti oznanila sklenil reſiti tiste, ki verujejo. ²²Judje namreč zahtevajo znamenja, Grki iščejo modrost, ²³mi pa oznanjamo križanega Mesija, ki je Judom v spotiko, poganom norost. ²⁴Tistim pa, ki so poklicani, Judom in Grkom, je Mesija, Božja moč in Božja modrost. ²⁵Kajti Božja norost je modrejſa od ljudi in Božja slabotnost močnejſa od ljudi. ²⁶Glejte, bratje, svojo poklicanost! Ni vas veliko modrih po mesu, ni vas veliko mogočnih, ni vas veliko plemenitih po rodu. ²⁷Nasprotno, Bog si je izbral tisto, kar je v očeh sveta noro, da bi osramotil modre. Bog si je izbral tisto, kar je v očeh sveta slabotno, da bi osramotil tisto, kar je močno. ²⁸Bog si je izbral tisto, kar je na svetu neplemenito po rodu in zaničevano, tisto, kar ni bivajoče, da bi onesposobil bivajoče, ²⁹da se pred Bogom ne bi ponaſalo nobeno meso. ³⁰Iz njega pa ste vi v Kristusu Jezusu, ki je za nas postal modrost od Boga, pravičnost, posvečenje in odkupitev, ³¹da bi se – kakor je pisano – tisti, ki se ponaſa, ponaſal v Gospodu.

<http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=1+Kor+1&id13=1&pos=0&set=2&l=sl>

Novak (1969: 231) je ovu Temlinovu stilsku osobenost označio rečima »kao da propoveda«, a time je tekst postao »jasniji i bliži«. Prekmurski književni jezik se i pre njegove pisane forme »osamostaljivao«, formirao i pripremao za prevodilačku funkciju u usmenoj propovedi u crkvi; jezik propovedi je bio kako u centralnoslovenačkom tako i u istočnoslovenačkom jeziku dugo vremena jedino izražajno sredstvo umetničkog jezika, jer je propoved na teritoriji Slovenije sve do Slomšeka i sredine 19. veka predstavljala književnu vrstu, koja je snažno prevazilazila okvire crkvene književnosti (Orožen 2010).

Nedostatak ne samo drugih verskih knjiga na slovenačkom jeziku, već čak i te najpotrebnije knjižice, tj. katihizisa« (Rupel 1956: 110), a naročito zahtev protestanata da vernici moraju čitati Bibliju na domaćem, razumljivom jeziku, je bio razlog za prevođenje knjiga na prekmurski jezik, a normiranje prekmurskog književnog jezika, kao i kranjskog književnog jezika odličan »sporedni proizvod protestantizma« u Sloveniji. Temlin je to saznanje obrazložio pozivajući se na reči Sv. Pavla »duhovnim slepilom« Prekmuraca, koji ne razumeju da je za »objavljivanje razapetog« neophodna Božja mudrost, pravičnost, posvećenje i iskupljenje«, tj. »pravo Božje spoznanje«, zato je, prema Trubaru, decu neophodno primerno edukovati i omogućiti im školovanje. »Zrok ete nyihove Dühovne velike fzlepfzti« su prema Temlinovom shvatanju (1) roditelji, koji svoju decu radije navikavaju na slabost i licemerje, umesto što bi ih »na bofi fztraih, na poštenye vcsiti dali« i (2) učitelji, koji u školama više ne koriste katihizis i ne tumače hrišćansku veru, već samo svetovnu mudrost, te im zato nedostaje »lūbezen kristufšveo«, koja je najveća »mudrost«, dok »fzveczka pak vfza nikai fzo nei«. Zanimljivo je da se pritom poziva na sv. Pavla, ali ga ne navodi doslovno, iako navedeni odlomak iz Poslanice Efejcima stilski izvrsno prilagođava svojoj »propovedi«.

/.../ vnogo vcsio, ali bole boude ako poveim, nikai nevcsio, ar lūbezen kristufšveo, fteraje od vfzega fzveita moudrofzti ino vcsenya vekfa, kako Sz. Pavel pravi: Eph 3. v 19. zamūdio, fzveczka pak vfza nikai Vzo nei. (Temlin 1715: 5)

⁷Naj Kristus po veri prebiva v vaših srcih, da bi tako, ukoreninjeni in utemeljeni v ljubezni, ¹⁸moгли z vsemi svetimi doumeti, kolikšna je širokost in dolgost in visočina in globočina, ¹⁹ter spoznati Kristusovo ljubezen, ki presega spoznanje, da bi se izpolnili do vse Božje polnosti. (Efežanom 3,19)

Navođenje odlomaka iz Starog i Novog zaveta je pokazatelj da se Temlin pripremao i na prevođenje Biblije kao glavnog cilja protestanata. Zanimljivo je, da sve odlomke iz Biblije koje navodi, ne prevodi niti objašnjava, već npr.

upotrebljava samo navedeni odlomak u sklopu šire govorne figure, u kojoj se poziva na sv. Pavla, koji je u tom slučaju najviši vzor i uticaj:

Zakai draga Brattyva vkristuffi, daje i eto nei brezi greiha, nego teskoje bogme ete manyoufzti racfun davanye nei jafz, nego ta chifzta ino odebrana polzouda Gofzpodnova fzveti Pavel Apostol valz opomina. I. Cor. 7. v 20. Ino akovamje to nei zadofa zglednitesfe vProfetinlzke knige fvetoga Ezechiel. 34. (Temlin 1715: 6)

²⁰Vsak naj ostane v tistem stanu, v katerem je bil poklican.

<http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=1+Kor+7&id13=1&pos=0&set=2&l=sl>

Temlin na ovom mestu vrlo slobodno navodi odlomak iz Starog zaveta (Ezekiel 34), što je primetio i Novak (1969: 230), koji je upozorio na Temlinovo odstopanje od originala i »posvećenost, podržanu samostalnim navodima iz Biblije«:

²⁰Zato jim Gospod BOG govori tako: Glejte, jaz sam bom sodil med debelo in mršavo ovco. ²¹Ker ste vse oslabele odrivali z boki in s pleči in jih bodli z rogovi, dokler jih niste pregnali ven, ²²bom rešil svojo čredo, da ne bo več plen, in bom sodil med ovco in ovco.

²³Postavil bom čeznje enega pastirja, da jih bo pasel, svojega služabnika Davida. Ta jih bo pasel, ta jim bo pastir. ²⁴Jaz, GOSPOD, bom njihov Bog in moj služabnik David bo knez sredi med njimi. Jaz, GOSPOD, sem govoril.

²⁵Sklenil bom z njimi zavezo miru in iztrebil divje zveri iz dežele, da bodo varno prebivale v puščavi in spale v gozdovih. ²⁶Blagoslavljal jih bom okoli svojega griča in pošiljal dež ob pravem času; dež

blagoslova bo to. ²⁷Poljska drevesa bodo dajala svoje sadove in zemlja bo dajala svoje pridelke. Varo bodo živele na svoji zemlji. Tedaj bodo spoznale, da sem jaz GOSPOD, ko bom zlomil palice njihovega

jarma in jih rešil iz rok tistih, ki so jih zaslužnjili. ²⁸Ne bodo več plen narodov in zveri v deželi jih ne bodo več žrle. Varo bodo prebivale in nihče jih ne bo strahoval. ²⁹Storil bom, da jim vzklije imeniten

nasad, da jih ne bo pobrala lakota v deželi in ne bodo več prenašali zasramovanja narodov. ³⁰Tedaj bodo spoznali, da sem jaz, GOSPOD, njihov Bog, z njimi in da so oni, Izraelova hiša, moje ljudstvo, govori

Gospod BOG. ³¹Vi ste moje ovce, čreda moje paše, vi ste ljudje, jaz pa sem vaš Bog, govori Gospod BOG.

<http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Ezk+34&id13=1&pos=0&set=2&l=sl>

Sličnu govornu figuru upotrebljava i u nastavku, kada obrazovanje dece (školu) prepoznaje kao »düşlevno mleiko«, tj. delo, koje Pavle označava pravilnim, jer će samo tako »svačije delo postati vidljivo«:

¹² Če pa kdo na tem temelju zida zlato, srebro, dragocene kamne, les, seno ali slamo – ¹³delo vsakega bo postalo vidno. Razkril ga bo namreč dan, ker se bo razodel z ognjem, in ogenj bo preizkusil, kakšno je delo tega ali onega. ¹⁴Kdor bo gradil na temelju, bo prejel plačilo, če bo njegovo delo zdržalo.

<http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Ezk+3&id13=1&pos=0&set=2&l=sl>

Temlin samo navodi odlomak iz Biblije, u kom je ta misao zapisana (1 Kor 3, 12), zatim nastavlja metaforom o dojlji, koju jezički i stilski odlično uključuje u misao o neophodnosti škole i primerenog obrazovanja:

Ar touje zagviľno to Dűšlevno mleiko, řterim řze Decza řivi ino vprave vűre poznanyi kreipi ino gori řderři, kakofze tak od řzvetoga Pavla zove, I. Cor. 3. v. 12. Ino i on řam řzebe Diko imenuje I. Theřř. 2. v 7. Zato, kai kako goder ta Doika pomali zmertűkom pűřsa mleiko, vu vűřzta řzvojega řinglavoga Deteta, vřze tecsafz dokecs řze ono vmoucs gori vzeme; glih ravno tak i on řzveti Pavel Apostol, lepou pomali ino zponiznimi recsmi to mleiko navuka nebefřzkoga kriřtufeřim vernim predklada. (Temlin 1715: 6)

⁶Tudi nismo iskali slave pri ljudeh, ne pri vas ne pri drugih, ⁷čepřav bi lahko uveljavili svoj ugled kot Kristusovi apostoli, ampak smo nastopali med vami z vso ljubeznivostjo. S prav takřno toplino, s kakřřno mati neguje svoje otroke, ⁸smo vam hoteli dati ne samo Bořji evangelij, ampak tudi svoje řivljenje, in sicer zato, ker ste se nam priljubili.

<http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=1+Tes+2&id13=1&pos=0&set=2&l=sl>

Pripremu na prevođenje Biblije možemo uočiti i u odlomku, u kome Temlin ne obrazlaže, već prevodi odlomak iz Biblije (Jevrejima 5,12):

Vam, Vam pravi řteribi mogli pouleg vařřega vreimena Doctorje ino Vucsitelje biti, řali esche pervi řrűnt ino fundamentom reicři Bosje řzvete. Zato takřim vamje potreľbno biti, kako toi maloi Deczi; kotera mleiko, nei kakfo vladno jeiřřztvino potřibűje. (Temlin 1715; 7–8)

¹²Čepřav bi namreč morali biti po tem řasu ře učitelji, ponovno potre-

bujete koga, da bi vas naučil začetne prvine Božjih izrekov. Postali ste potrebni mleka, ne močne hrane.

<http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=Heb+5&id13=1&pos=0&set=2&l=sl>

Temlin je prevodilački promišljeno, jezički odlično i stilski maestralno zaključio predgovor »propovedničkom« vezom između misli Sv. Petra (1 Petar 2, 21) i Sv. Pavla (1 Kor. 14, 20), koju je izrazio svojim rečima – učitelji su pozvani da šire katihizis i veru, pri čemu treba da pokažu razumevanje za učenike (decu), međutim i sami moraju ostati razumni:

/.../ neboidi naf fzram fztov malov Deczov navküpe katechifmus fze vcfiti, nego tembole zvelikov pokornofztyovfze ponizivfi, vzemimo gori fsvetoga Petra Apostola opominanye gda on etak veli. I.

Petri. 2. v. 21. kako zdai narodgyena Decza pravi, mleiko felei; tak i vi Veleite mleiko reicfi Bosje fsvete, po fteroi da mocfni ino krepki posztanete kotero vcfinivfi ne nafzledüimo Deczo vfzlaboi pameti, nego vu maloj hüdoubi, uu naffem pak razumi fztari ino moudri lüdje boimo, I. Cor. 14. v. 20.

²¹Saj ste bili vendar za to poklicani. Saj je tudi Kristus trpel za vas in vam zapustil zgled, da bi hodili po njegovih stopinjah, <http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=1+Pt+2&id13=1&pos=0&set=2&l=sl>

²⁰Bratje, ne bodite otroci v mišljenju. V hudobiji bodite otroški, v mišljenju pa bodite odrasli.

<http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=1+Kor+14&id13=1&pos=0&set=2&l=sl>

Temlin u nastavku (*Mali katihizis*) kod pitanja i odgovora više ne navodi odlomke iz Biblije, iako prevodilačke tehnike u predgovoru ukazuju na želju da prevede celokupnu Bibliju. Reč je o sličnom načinu rada koji je imao Trubar, kada je najpre na kranjski jezik preveo *Katekizem* i *Abeceđarijum* (1550), a zatim je između 1555 i 1582 preveo ceo Novi zavet (*Ta Celi Novi Testament*) i deo Starog zaveta (*Ta Celi Psalter Davidou*). Temlin nije mogao da dovrši tako opširno delo, dok su njegovi naslednici obavili veliki posao kao Trubar – pre Temlina su takođe sačuvani prvi zapisani prevodi biblijskih tekstova (devet psalama) na prekmurski jezik, a sačuvani su u *Martjanski pesmarici II.* (Smej 2005: 211–227):

Najpomembnejši prekmurski prevod Svetega pisma je pripremio protestant Števan Küzmič, ki je leta 1771 izdal *Nouvi zakon*, prevajal pa

je tudi Staro zavezo – v dodatku k *Novemu zakonu* je na petih straneh objavil *Ništere z-Sztaroga Zakona vö vzete Epistole. Nouvi zakon* je prvi slovenski prevod Svetega pisma iz grščine.

Leta 1747 je Mihael Sever izdal *Réd zvelicsánsztva*, v katerem je objavil odlomke Svetega pisma. Leta 1754 je Števan Küzmič v *Vöre krszt-sánszke krátki návuk csíszte rejcsi bo 'ze* objavil »katekizem z odlomki sv. pisma«. Posamezne dele Svetega pisma je neodvisno od Števana Küzmiča iz latinščine v prekmurski jezik prevajal vodilni katoliški pisec Mikloš Küzmič – leta 1780 so izšli *Szvéti evangyeliomi*, leta 1783 je izdal *Knigo molitveno*, leta 1796 *Sztároga i nouvoga testamentoma szvéte histórie krátka summa*. Mihal Barla je leta 1820 objavil svetopisemske zgodbe v verzih *Ditomszke, verszuske i molitvene kni 'zicze*. Janoš Kardoš je leta 1840 objavil skrajšano priredbo Svetega pisma *Mála historia bibliszka ali sz. písma mészta prígodna*, posmrtno leta 1926/27 je izšlo delo *Moses i Josua*. Leta 1847 je Aleksander Terplan iz nemščine prevedel *Dvakrat 52 bibliszke historie za evangelicsanszke sole ino hi 'ze*, leta 1848 pa *Knige 'zoltarszke*. Štefan Slamar je leta 1873 prevedel *Zgodbe sztaroga i novoga zakona*. Leta 1897 je v Budimpešti izšla *Mala biblia z-kejpami ali zgodba zvelicsanya za malo decsiczo, za I–II razred normalszke sole*; leta 1898 je izšla še *Mala biblia z-kejpami ali zgodba zvelicsanya za malo decsiczo za III–V razred normalszke sole*. (Jesenšek 2015: 276–277)

Temlin je prekmurski jezik u naslovu nazvao slovenački: *Mali katechismus touje tou kratki návuk vöre kerschanfszke davno nigda, po D. Luther Martonni z fšvetoga lifzma vküp zebrani ino za droune Decze volo fšpířzani. Zdaj pak na szlovenszki jezik prelofeni*. Na isti način, tj. imenom »slovenački jezik« je prekmurski jezik nazvao i Bakoš, kada je 1796. izdao prepravljeno Temlinovo izdanje s naslovom *Győrfzki Kátekizmus /.../ zdaj znouvics na szlovenszko obrnyen, za volo, v Szlovenszkoj okroglini l. solfzke deczé*. U predgovoru (Bakoševo izdanje ga nema) je Temlin prekmurski jezik preciznije nazvao »naš slovenački jezik« a zatim i »čisti slovenački jezik«. Reč je o dvostrukom naglašavanju *naš* i *čisti* slovenački jezik, zato je potrebno ispraviti mišljenje da je Temlin pisao čistim dijalektom.

Temlinova izjava, da je katekizem *na čisti slovenski jezik preložo*, pa se ne nanaša le na njegov trud, marveč tudi na prilastek *čisti*, s čimer gotovo misli svoje čisto narečje, brez kajkavskih izrazov in oblik, ki so jih v tistem času še uporabljali v pesmih in tudi v molitvah. (Novak 1976: 42).

Novak je pogrešio napisavši da je Temlin »pisao kako u pogledu glasova, oblika i vokabulara prilično čistim ravensko-goričkim govorom« (Novak 1979: 280), iako takav govor ne postoji – panonska dijalektološka grupa sadrži prekmurski dijalekat, koji se deli na dolinski, ravenski i gorički poddijalekat sa brojnim govorima (Zorko 2009). Temlin je prvi među prekmurskim piscima pokušao da piše naddijalekatskom varijantom prekmurskog jezika, tj. praveći distinkciju između (slovenačkog) kranjskog i (hrvatskog) kajkavskog dijalekta, koji su nazivali »slovenački jezik«. Kod Temlina je reč o željenoj distinkciji između prekmurskog i kajkavskog jezika (čisti slovenački jezik : slovenački jezik : prekmurski jezik : kajkavski jezik), koja se kasnije ostvarila kod Števana Kuzmiča u sintagmi *stari slovenački jezik* (= prekmurski književni jezik). Temlin je svestan da mora formirati književnu normu, koja će omogućiti prevod Biblije na prekmurski jezik »preuzeo breme na sebe« i preveo Mali katihezis »štakfov pažkov, zkakfov fzem naibole mogau« (Temlin 1715: 9):

V svojem *Malem Katechismusu*, Halle 1715, je Temlin v »čisti slovenski jezik preložo« desetere božje zapovedi, odlomke iz dveih psalmov (Ps 145 in 147), očenaš (Mt 6, 9–13), odlomke iz Nove zaveze, predvsem 1 Kor H, 23–25 (poslednja, tou je Večerja Kristuševa, tou je te veliki oltarski Sacra- mentom).

Glede očenaša moramo poudariti, da ga ni prevedel Temlin, ampak je uporabil staro predlogo ali vzel iz splošne rabe. V isti obliki imajo očenaš tako Števan kakor Mikloš Küzmič in vsi prekmurski katekizmi ter molitveniki. (Smej 2008: 58)

Smej je upozorio na povezanost i kontinuitet prekmurskog govorništva u predknjiževnoj tradiciji kao i na trud da se formira prekmurski književni jezik u prevodima crkvenih tekstova. Kao dokaz da je reč o kontinuitetu navodi očenaš² iz Temlinovog katihezisa, koji je identičan kao i ova dva Kuzmičeva.

² *Kakofze pak molis? odgovor:* Tak kakoje mené moi zvelicítel Gofzpon Krifstus návco pri fšvetom Matay na fšfztom tali pri fšvétom Lukácfi Evangelifit na édenaifzetom táli govorécfi: gda fchéte moliti ovako reczite:

Ocsa nás kifzi vNebézfai, fšvetifze imé tvoje. Pridi knám králefztvo Tvoje-Boidi volja Tvoja kako vnébi tak i na zemli. Krúha naffega vVzakdenéfnýega dáí námga gnefz. Odpűfzti nám dugé naffe, kako i mi odpűfchamo dusnikom naffim. Nepelai náz vufzkűfávanye. Ali náz obari od vfzega hűdoga. Arje Tvoje fšvéto králesztvo, dika, zmofnofzt vládanye vezdai i vfšzigdár ino vekivekouma Amen. (Temlin, 1715, str. 25)

Kakda más tí moliti?

Tak, kak me je szam moj Goszpon Krisztus vesío, geto (Mát. 6,9, Lük. 11,2) etak velí: „Gda moliti scséte, etak ercsíte:

Ocsa nas, kí szí vu nebészaj! — Szvétí sze imé tvoje. Prídi k-nam králevszto tvoje. Bojdi

Novak (1988: 107–108) je u Temlinovom katihizisu takođe prepoznao »mного katoličke tradicije, formirane mnogo godina unazad u dijalekatskom obliku«, npr.:

Poleg očenaša iz desteih božjih zapovedi tudi vero v obliki, ohranjeni do zadnjega časa: Vörjem vu ednom Bougi, vu oči /.../. Del Nove za-vezev Kristusovih posvetilnih besedah je podan v njej še v kajkavski obliki z aoristom (ki ga srečujemo tudi v rokopisnih najstarejših pesma-ricah): Naš Gospon Jezuš Kristuš vu onoj nouči, vu kateroi predan beše, vzeu je /.../. Tudi v jutranji in večerni molitvi ter v molitvi pred jedjo in po njej moramo videti še prvotno krščansko besedilo. Števan Kuzmič je v prevodu Nouvega zakona (1771) te besede še bolj približek živemu govoru svojega časa.

Zato je Šebjanič prozval Temlina »simbolom početne narodne osveščenosti primetnog dela prekmurskog protestantskog življa«, a mogao bi da ga proglasi i začetnikom prekmurskog književnog jezika, jer njegov prevod ukazuje »na jasno vrednovanje maternjeg jezika kao nepogrešivog pospešioca opismenja-vanja« (Šebjanič 1977: 34).

U delu *Mali Katechismus* je po prvi put zapisan istočnoslovenački knji-ževni jezik, tj. 1715. godine književni neologizam, koji se oslanja na dolinski dijalekat, te ravensko-goričke govore, oba prevazilazeći narodni jezik – kao što je to kod Trubara naddijalekat, koji je razumljivo na najširem slovenačkom panonskom govornom području; reč je o prekmurskom jeziku. Jezik Temlino-vog katihizisa najočiglednije označava leksiku, koju je Novak pravilno ozna-čio »raznolikom i bogatom« (Novak 1979: 284), jer se uzdižući nad dijalektom pojavljuju i prekmurske dijalekatske reči, kajkavizmi, hungarizmi, neki latiniz-mi i germanizmi iz svakodnevnog jezika« (Novak 1979: 284–285). Temlinov konsonantski i vokalni sastav, kao i morfologiju je analizirao Novak, zato u nastavku na toj osnovi vršim komparaciju jezika Kardoševog katihizisa.

vola tvoja, kako vu nébi, tak i na zemli. Krüha nasega vszákdenésnyega daj nam ga dnesz. I odpüsztí nam dügé nase, kak i mí odpüszesamo duzníkom nasim. I nevpelaj nász vu sz-küsávanye. Nego oszloboudi nász od hüdoga. — ar je tvoje králevsztvo, zmoznsoszt i díka na veke. Amen. (Kardoš 1837: 14):

Ocsa nas, ki fzi vu nebélzaj. Szvétí fze imé tvoje. Prídi Králefztvo tvoje: bojdi vola tvoja, kako je vu nébi, tak i na zemli. Krüha nafega v fzakdenésnyega dáj nam dnefz. I odpüfzti nám dugé nafe, kako i mi odpüfcsamo du'zníkom nafím. I ne vpelaj náfz vu fzküsávanye: nego ofzloubodi náfz od hüdoga. Ar je tvoje Králefztvo, i moucs, i díka na veke. Amen. (Števan Kúzmíč, Nouvi Zakon 1771, Mat. 6, 9–13)

2. Kardošev *D. Luther Martina Máli kátekismus* (1837)

Kardoš u kratkom uvodu (*Vszem vu Goszpodni bodocsim Spravaiscsam evangelicsanszkim*), koji je potpisao 27. maja 1837. (»27. dana Riszalcseke 1837. godine«) dok je bio sveštenik u Hodošu, nije jezik svoga prevoda nazvao slovenački, već maternji: (»Zdaj i mi vu jeziki maternom /.../ prejdti setüjemo«), jer su štampanje knjige finansirale mađarske vlasti (Jesenšek 2010: 231–239), te je tako na najjednostavniji način izbegao sukob interesa, te bilo kakvih neprilika koje bi prouzrokovalo isticanje slovenstva. Prekmurski jezik je tako dobio treću oznaku, tj. »naš maternji jezik«, koja je zaživela kod Kardoša i drugih protestantskih pisaca druge polovine 19. veka – prekmurski iseljenici koji su ponovo štampali Kardoševe knjige, su sintagmu (naš) *maternji jezik* zamenili sa (naš) *slovenački jezik* (Jesenšek 2010).

Kardošev katihizis je zatim ponovo štampan oko 1875. u Gracu (izdavač u Lendavi) i 1902. u Murskoj Soboti (Škafar 1978); Kardoš je 1851. takođe izdao Luterov *Veliki katekizem* (Flisar 1926: 30).

Prekmurski jezik i pismo su se tokom više od sto godina nakon Temlinovog katihizisa promenili. Stariji istraživači pismo prekmurskog jezika i književnosti nazivaju mađarska grafika, koju je Temlin sastavio tako što je objedinio više mogućnosti, koje je poznao u prekmurskim rukopisnim pesmaricama, kod kajkavaca i u mađarskim knjigama (Novak 1979: 278). Kardoš je takođe u pisanju koristio mađarsko pismo (Smej 2011: 226), koje se zove ogrica, iako je sasvim umestan predlog da se pismo prekmurskog književnog jezika nazove prekmursko pismo (prekmurica po uzoru na slovenica, ogrica), jer sadrži znakove koje mađarsko pismo ne poznaje (Dudás 2012: 157).

V slovenskem prostoru je bil ob bohoričici, metelčici, dajncici in gajici/ slovenici v rabi tudi prekmurski črkopis, ki so ga pisali v prekmurskih knjigah od prve polovice 18. stoletja. Doslej so zanj v strokovni literaturi uporabljali poimenovanja *mađarski črkopis* (Novak 1976: 13; Ulčnik 2009: 141), *mađarska grafika* (Orožen 1996a: 356) in *ogrica* (Jesenšek 2005: 32). Potrebo po poimenovanju *prekmurski črkopis* razlagam s tem, da nikoli ni bil identičen mađarskemu črkopisu, saj je imel grafeme tudi za označevanje prekmurskih dvoglasnikov, ki jih v mađarskem črkopisu ni in jih nikoli ni bilo. /.../. Po mojem mnenju lahko tudi črkopis v njih imenujemo prekmurski, saj so tu ohranjeni tisti grafemi, ki označujejo prekmurske glasoslovne značilnosti.

Kardoš duge vokale zapisuje dosledno pomoću akuta *hválo dájem, pripravlánye, vrág; gorécsa réd, odvecsérjao, vzévsi; krsztseńik, necsiní, pítvina,*

krepímo, sz. *píszmo*; *od dühá, lübeznívi, zbüdjeni, zrendeliüvana*; *Düh, lübi-mo, süta, örocsnící, zvöna*), Temlin samo *á, é* (Novak 1979: 279); *vövlējao, vöprelejé*. Kardoš diftonge beleži cirkumfleksom, odnosno na način koji je odredio Lülík (Novi Abeczedar 1820) a zatim Barla, te Cipot (*gréh, tēlo, potrebc sine; pôleg rêcsi, Bôg, Goszpôd, nôcs*), Temlin ima *ei* za dugi *ja* i *ou* za dugi *o*; novina kod Kardoša je znak *â* za *ai*, koji je karakterističan za prekmuricu, mađarsko pismo taj znak ne poznaje (*nazâ, kâ; Kâ sze naj mí Bôga bojímo; Verjem, kâ je Jezus – Krisztus moj Goszpôd*), isto tako ni *ê* i *ô*. Takođe znak *dj* kod Kardoša je prekmurski, u mađarskom pismu ne postoji (pozná *jedínorodjenom, rodjen, zbüdjeni*), Temlin na tim mestima ima još i mađarski grafem *gy* (*porodgyen, norodgyen*):

Grafemi (gy), (ly), (ny)in (ty) so prevzeti iz mađarskega črkopisa, v katerem so izpričani od 13. stoletja naprej (Kniezsa 1959: 34) in so v rabi še danes. K njihovi posplošitvi je prispeval protestantski črkopis Gáspárja Heltaia (Kniezsa 1959: 34). Grafema (dj) in (tj) nista iz mađarskega črkopisa. (Dudás: 2012: 157).

U poređenju sa Temlinom, kod Kardoša se ustalilo i zapisivanje frikativa i afrikata. Kardoš se ugledao na Barla (1820) i dosledno upotrebljavao sledeće znakove: *cz = c, cs = č, sz = s, s = š, 'z = ž* (Temlin je dosledan samo kod *cz = c*, kod ostalih ima dvostruki ili trostruki zapis i nesređeno pisanje: *cf, cs, ch = č; z, fž, sz = s; f, ff, s = š; f, s = ž*; oba prekmurska prevodioca se slažu kod zapisa *ny = nj*.) Kardoševu prekmuricu je prihvatio i Terplan u svojim delimičnim prevodima Biblije (*Dvakrat 52 Bibliszke Historie, 1847; Knige 'zoltárszke, 1848*), a u Terplanovom trećem izdanju Kuzmičevog *Nouvega zakoná* (1848) je postala normativna i nastavila da se koristi sve do sedamdesetih godina 19. veka, kada su Borovnjak i Agustič započeli za uvođenjem tzv. slovenice – Kardoš je nije prihvatio, dok je tokom prevođenja Starog zaveta (*Moses i Josua, rukopis završen 1870*) donekle prilagodio prekmuricu:

V pisavi soglasnikov uporablja Kardoš mađarsko označevanje sičnikov *sz* za *s*, šumnikov *ts* za *č* in *cs* za *č, s* za *š, 'z* za *ž*; nadalje *ny* za *nj*; prave ali domnevne dvoglasnike piše takole: *ô* za *ou, ê* za *ei, â* za *aj* (npr. *nâ*); samoglasniške značilnosti: *ü, ö*; za označitev dolžine pa *ű, ő, á, é, í*. (Smej 2011: 226)

Kada je reč o fonologiji, Temlin i Kardoš se ne razlikuju kod zapisivanja etimološkog *u*, koje je kod obojice prešlo u *ü* (*(naküpe, odküplénya/odküplénya, Düh/Düh, od hüdogá/od pogübeli)*), kod Kardoša možemo uočiti kontinuiran

prelazak naglašenog *i* u *ü* u domaćim i stranim rečima – kod Temlina ne (*po firoukom fzeviti : po sürôkom; szvéti zagvífno : vu gvüsnosztí*), jer i kod stranih reči čuva *ü* (*grünt*) (Novak 1979: 280); etimološko *u* na početku reči kod Temlina ne prelazi u *ü* (*umreu : mr'ò*) ili je slično kao kod Kardoša (dosledno) ograničeno (*mrou : mr'ò*).

Sekundarno *u* zapisuju oba prevodioca, kod predloga *u* kao *vu* (*vu fzevêtom Dühe/vu imé Bôga*), isto tako protetičko *u* kod obojice čuva etimološko *u* (*Vucfenici : vugodno, vüpoznosztjov*). Novak (1979: 280) je već kod Temlina, a isto važi i za Kardoša upozorio da u primerima *učiti* → *vučiti* → *včiti* nije uzet u obzir dijalekatski prelazak *v* → *f*, jer Temlin i Kardoš pišu *v* na početku i u sredini reči (*navcfili/vcsímo*), što je jedan od pokazatelja da su želeli da pišu naddijalekatski. Obojica variraju prilikom zapisivanja dugog uskog *e*, koje prelazi u *ö* (*Vörjem : verjem*), »više puta« (Novak 1979: 280) kod Temlina i Kardoša takođe *e* (vernim/vervao).

3. Komparacija Temlinovog i Kardoševog prevoda

Temlinov katihizis se sastoji od 48 stranica (naslovne strane i praznog lista, 7 stranica predgovora, 35 stranica katihizisa, na kraju još 4 stranice dodatih molitvi); Kardošev katihizis se sastoji od 29 stranica (naslovne strane i praznog lista, 2 stranice predgovora, 21 stranice katihizisa i 3 stranice priloga, odnosno molitvi). U oba slučaja je reč o prevodu Luterovog malog katihizisa. Temlin ga je preveo sa mađarskog jezika (Novak 1979: 279) šest godina nakon izlaska mađarskog originala (Györi Katechismus, Halle 1709); Kardoš ga je preveo sa nemačkog i mađarskog jezika (Kuzmič 1988: 27), a sličnost u pogledu sadržaja sa Temlinom i Bakošem je pokazatelj da se tokom prevođenja snažno oslanjao na prekmurski original, koji je dodatno skratio. Kardoš je u prevodu navodio odlomke iz Biblije, što pokazuje da je još kao vrlo mlad razmišljao o novom celokupnom prevodu Biblije na prekmurski jezik. Pored Luterovog katihizisa, istovremeno je prevodio *Kratki navuk krsztsansztva* (1837), da bi »vucsitelom otrokov« ponudio tumačenje evangelističkih istina »vu jeziki maternom«, pri čemu ih je dosledno u svakom stihu usmeravao na odgovarajuća mesta u Bibliji; takođe 1840. godine, kada je izdao skraćeni prevod Biblije za decu (Kardoš 1840), a isto tako obe knjige iz 1837. godine u obliku pitanja i odgovora, u predgovoru je knjigu opisao kao nastavak katihizisa – što možemo razumeti kao najavu daljeg prevođenja Biblije.

Kí blagoszlovlene sztopáje meszto vorczana pred ocsmí dr'zavsi i mí, kaksekoli delo eto sz-têm setüvanyem püsztímo – pod napiszkom: „Mála historia bibliszka” – na szvetloszt, naj 'ze predtêm vödánomi

„*Kátekizmusi*” nasemi na *návod*, i v-nyem bodôcsemi *návuki* na raz-mênýe szlú'zi. (Kardoš 1840: Predgovor)

Kardoš je za razliku od Temlina u svom katihizisu dosledno navodio odlomke iz Biblije. Jezik i sintaksa oba prekmurska katihizisa se najjasnije vide u poređenju odlomaka prvog dela oba katihizisa, što je pokazatelj da je Kardoš kratio Temlinov rad (i čuvao njegovu poruku) te se istovremeno trudio da prevede celokupnu Bibliju (deo Starog zaveta – *Mojsije i Jošua* – je najverovatnije preveo do 1870. godine, štampano tek 1926–27):

Po letu 1835 je Kardoš prevedel Pet Mojzesovih knjig in Jozuetovo knjigo. Njegov rokopis je izšel najprej kot priložba *Düševnoga lista*, nato pa v knjigi: *Moses i Josua*, Murska Sobota, 1926–1927. Matija Slavič v svojih skriptah omenja Kardoša na častnem mestu med prevajalci Svetega pisma. (Smej 2008: 60)

Kardoševo skraćivanje je stilski opravdano jer je poruka jasnija i razumljivija, a isto tako je i prijemčivija mladom čitaocu:

Pervi tau katechismussa. Od Defzétere Bosje zapóveidi.
Kágda Hifni Gofzpodár fšvojo Drüfñiczó na Defzétero Bosjo zápoved fšproufzto leprai more navcsiti.

Koter ie biu pervi tau katechifmuffa? odgovor:

Defzétera Bosja zápoved.

Kaje Defzétera Bosja zápoved? odgovor:

Tákla zmošna Bosja fšvéta reics, kotera defzét Bofi zapóveidi zadofzt-nim tálom v vfzebi zderláva.

Kágdaje nám Bosja fšvéta zápoveid dana? odgovor:

Szám Boug vfzamogocsije fšvoim fšvétim perfzto na dvei kameni Tábli fšvojo fšveto zápoved gori napifzao, nám ino vfzeim vernim kerfcheni-kom po fšvojem priétnom fšlugi Moyfelfi na Synai Goré vónka zgláfzo.
Právis kaifzo Bosje fšvéte zapóveidi na dvei kameni Tábli gori pifzane, keliko zapóveidi zderfava vfzebi, ta pervá Tábla? odgovor:

Tri perve zapoveidi.

Nakoi náz vcšio te Tri zapóveidi? odgovor:

Vcsio náz te tri zapoveidi, kákdamámo mi, vczelom naššem fítiki pouleg voule Bogá Nebefzkoga, vrecsei vdányi ino vmisleinyi naššem fíveti, ino našš fítek ravnati. (Temlin 1715: 11–12)

Prvi tál Od desétere Zapôvedi

Ka zdr žáva vu szebi prvi tál kátekismusa etoga?

Deszétero zapôved.

Ka je deszétera zapôved?

Taksa rêcs bo 'za, stera deszét povedêny vísni zdr 'záva vu szebi, i stero je Bog, na dvê kameni tábli szpíszano, dao po Môzesi pred lüdsztvo izraelsko. 5 Môz. 5,22. (Kardoš 1837: 6)

Kardoš je istu objektivnost jasnije verbalizovao. Pitanja i odgovore je sastavio, dodajući zavisnoj rečenici nezavisni deo; pri čemu je uzimao u obzir redosled polazne tačke, prelaska i srž poruke, te na taj način formirao jasnu poruku/objašnjenje, šta sadrže i predstavljaju tvrđenja u Deset Božjih zapovesti. Preopterećenost Temlinovog teksta je olakšao time što je pitanje sadržalo odgovor (bez najave da je reč o odgovoru), preveliku količinu poruka u odgovorima je ograničio samo na one koje se izdvajaju po značaju – Kardoš se pokazao kao prevodilac, koji izuzetno poznaje realnost autora (Toporišič 2000: 698) i koju ju je odgovarajuće verbalizovao imajući u vidu kome je namenjena («naime za deczo»). Različite kvalitativne mogućnosti ova dva prevodioca katihizisa se vide i kod preciznosti poruke – Kardoš se tokom prevođenja katihizisa već koncentrisao na buduće prevođenje Biblije, o čemu je dosta znao, zato nije kratio katihizis, ukoliko bi se time gubila preciznost poruke. To se lepo vidi kod zapisa Prve Božje zapovesti, koju Temlin nije naveo u celosti, dok je Kardoš navodi zbog neohodnosti da odgovara tačnoj poruci Biblije, dok je kod tumačenja ponovo kraći:

Poveimi pervo Bosjo zápoved? odgovor:

Nemai drügi Bougov pouleg ino Zvüna mené.

Kai potribüje ta Zápoved? odgovor:

Tou potribüje kaibifze mi Bogá ober vřzeh řztvorjene řztvári nai pervlé ino nai bole bojali, nyega lübili, ino vřze leprai vnyem řzamom procs odvergovři vřzega řztvorjenýá vüpazen, vüpali. (Temlin 1783: 12)

Povê mi ře to prvo zapôved eti?

»Jasz szem szam tvoj Goszpodin Bôg. Nemê drügi bôgov zvöna méné«
5 Môz. 5, 6–10.

Ka řelê tá zapôved?

Tô řelê: kê sze naj mí Bôga vise vszega bojímó; nyega lübimo, ino sze li vu nyem vüpamo. (Kardoš 1837: 6)

Reč je o preciznom navođenju Prve Božje zapovesti, i to iz Mojsijevog zadnjeg obraćanja (Peta Mojsijeva knjiga, Deset Božjih zapovesti); Temlin je kao Prvu Božju zapovest naveo samo sedmi red, a Kardoš i šesti, kao što je to slučaj u savremenom prevodu Biblije i Katihizisu katoličke crkve:

⁶Jasz szem Jehova, tvoj Bôg, ki szem te vöpriplao z-zemlé egiptom-szke, z-hi 'ze robstva. ⁷Nemê pred menom tühi bogôv. (Kardoš 1926–1927: 281)

⁶»Jaz sem GOSPOD, tvoj Bog, ki sem te izpeljal iz egiptovske dežele, iz hiše sužnosti. ⁷Ne imej drugih bogov poleg mene!
<http://www.biblija.net/biblija.cgi?m=5+Mz+5&id13=1&pos=0&set=2&l=sl>

Jaz sem Gospod, tvoj Bog. Ne imej drugih bogov poleg mene.
http://www.kapitelj.com/deset_bozjih_zapovedi_katekizem_katoliske_cerkve_3.del.html#PRVA%20ZAPOVED

4. Zaključak

Temlinov *Mali katechismus* ne predstavlja samo verski udžbenik, već i pokušaj da se formira književna norma, koja će omogućiti prevod Biblije na prekmurski jezik. Temlin (u predgovoru) jednostavno sumira odlomke iz Biblije, Starog i Novog zaveta (Ezeiel, Prva poslanica Korinćanima), ili navodi svoje prevode pojedinih odlomaka iz Prve poslanice Korinćanima, Poslanice Efejcima i Prve Petrove poslanice, te tako pokazuje veliku izražajnu snagu prekmurskog jezika. Temlin je pokušao da piše naddijalekatski, a prekmurski jezik je želeo da oblikuje diferencirajući ga od (slovenačkog) kranjskog i (hrvatskog) kajkavskog jezika.

Kardoš je D. *Luther Martina Mali kátekismus* prevodio sa mađarskog i nemačkog, poznavao je i uzimao u obzir i Temlinov katihizis, kojeg je dodatno skratio. Kardoš je u prevodu navodio odlomke iz Biblije, što je pokazatelj da je još kao veoma mlad razmišljao o novom celokupnom prevodu Biblije na prekmurski jezik – pomoću jezika je želeo da očuva i slovenački protestantizam između Mure i Rabe.

Literatura

- Mihal Barla, 1820: *Diktomszke, versuske i molitvene kni'ziczeza to málo sôlszko deczo szprávlene po kis jánosi, visziko postüivanom superintenden-si ti prék dunajszki evangelicsánszki czérkev. na nas szlovenszki jezik obrnyene po barla miháli*. Sopron.
- Előd Dudás, 2012: Primerjalni zgodovinski razvoj prekmurskega črkopisa. *Jezikoslovni zapiski*, 18/2, 149–165.

- Janoš Flisar, 1926: *Prekmurja znameniti evangeličanski možje*. V Murski Soboti: Uredništvo Düşevnega lista.
- Marko Jesenšek, 2010: Kardoš in prekmurski knjižni jezik. *IX. nemzetközi szlavisztikai napok, Studia Slavica Savariensia*, 1/2, 237–243.
- Marko Jesenšek, 2015: *Prekmurščina v prevodih svetopisemskih besedil. Protestantizem včeraj, danes in jutri* (ur. F. Kuzmič, P. Šek Mertük). Murska Sobota: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar; Ljubljana: Znanstveno raziskovalni center SAZU, 261–277.
- Marko Jesenšek, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. (Zora 90). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.
- Janoš Kardoš, 1837: *D. Luther Martina Máli kátekismus ali glavni návuk szvéte vere krsztsanszke : naime za deczo szpráviscs evangelicsanszki / vödáni po Kardos Jánosi hodoskom dühovniki*. V-Pesti: stampani vu násztavi plem. Trattner-Karolyivoj.
- Janoš Kardoš, 1840: *Mala Historia Bibliska*. Kórdermin.
- Janoš Kardoš, 1926–1927: *Moses i Josua (petére knige Mosesa i knige Josue) ali Glávni tál Szvétoga píszma sztároga zákona*. Murska Sobota: Priložba „Düşevnoga lísztá“.
- Miroslav Kokolj, Bela Horvat, 1977: *Prekmursko šolstvo*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Franc Kuzmič, 1988: Prevajalska dejavnost Janeza Kardoša. *Prevajalci Pomurja in Porabja, Vuk Karadžić in prevajanje, Kritika prevajanja*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, 27–31.
- Števan Küzmič, 1771: *Nouvi zákon ali Testamentom goszpodna nasega Jezusa Krisztusa / zdaj oprvics z grcskoga na sztári szlovenszki jezik obrnyeni po Stevan Küzmicsi Surdánszkom F.* V Halli Saxonskoj.
- Vilko Novak, 1969: O slogu prve prekmurske knjige. *Slavistična revija*, 17/2, 227–232.
- Vilko Novak, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
- Vilko Novak, 1988: Novak, Vilko: Viri prekmurske duhovnosti. *Znamenje* 18, 102–109.
- Vilko Novak, 1979: Jezik prve prekmurske knjige. *Studia Slavica Hungarica* 21, 279–285.
- Martina Orožen, 1996: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Martina Orožen, 2010: *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika. Od sistema k besedilu*. (Zora 74). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

- Klaudija Sedar, 2013: *Kulturna podoba JV Prekmurja v 17. in 18. stoletju*. Disertacija. Mentor Stane Granda. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za podiplomski študij.
- Mirko Rupel, 1956: Prva prekmurska knjiga – Temlinov Mali katekizem 1715. *Razprave II, 2. razr. SAZU*. Ljubljana: SAZU, 103–114.
- Jožef Smej, 2005: O prevodih psalmov v prekmurščino od Martjanske pesmarice II do Pusztaijeve pesmarice 1893. *Slavistična revija* 53/2, 211–227.
- Jožef Smej, 2011: Jezikovne tvorbe Janoša Kardoša (1801–1875) v njegovem rokopisu *Moses i Josua*. *Globinska moč besede*. Red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, 225–233.
- Jožef Smej, 2008: Prevajanje Svetega pisma v »stari slovenski jezik«. *Stopinje* 37, 57–61.
- Franc Šebjanič, 1977: *Protestantsko gibanje prekmurskih Slovencev*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Ivan Škafar, 1978: *Bibliografija prekmurskih tiskov 1715–191*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Franc Temlin, 1715: *Mali katechismus, touje tou krátki návuk vöre kerschánszke / dávno nigda, po D. Luther Martonni z szvétoga pizsma vküp zebiráni ino za droune deczé volo szpizsani, zdai pak na szlovenszki jezik preloseni*. Stampano vSaxsonii v Mefzti Halla imenüvanom po Zeitler Andrasi.
- Jože Toporišič, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Anton Trstenjak, 1901: *Ogrski Slovenci*. *Ljubljanski zvon* 21/3, 173–178, 241–316.
- Zinka Zorko, 2009: *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*. (Zora 64). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

**TEMLIN'S *MALI KATECHISMUS* AND KARDOŠ'S
*D. LUTHER MARTINA MÁLI KÁTEKISMUS***

(At the 500th anniversary of the Reformation)

The discussion compares two translations of Luther's short catechism; namely that of Temlin (1715) and Kardoš (1837). Temlin has been translating the catechism based on Hungarian template. Kardoš used foreign-language templates along with Temlin's translation, while adjusting for linguistic changes, which have arisen in Prekmurje standard language in the period of over 130 years. Compared to Temlin, Kardoš has additionally shortened the catechism, while consistently citing the corresponding passages from the Bible. Both catechisms were intended to serve as a preparation for the translation of the entire Bible into Prekmurje standard language. However this never materialized due to the fact that in mid-19th century, Carniolian and Prekmurje languages merged into creation of unified Slovene standard language.

Present discussion is a comparison of the original print from 1715 (Temlin: *Mali katechismus, touje tou krátke návuk vöre kerschánszke*) and Kardoš's original print from 1837 (D. Luther Martina Mali kátekismus ali glavni návuk szvéte vere krsztsanszke. Naime Zâ deczo szpráviscs evangelicsanszki. Vödáni po Kardos Jánosi).

Temlin's Mali katechismus served not only as a religious book, but also as an attempt at shaping a standard language norm, which would allow for a translation of the Bible into Prekmurje language. In the foreword, Temlin often summarizes passages from the Old and the New Testament (Ezekiel, First Epistle of Clement), or is citing his existing translations of the passages from the First Epistle of Clement, Epistle to the Ephesians, and First Epistle of Peter. By that, he demonstrates the expressive power of the Prekmurje language. In his work, Temlin strived for distinguishing his language from the dialects, as well as for distinguishing it from (Slovene) Carniolian and (Croatian) Kajkavian languages.

Kardoš translated *D. Luther Martina Mali kátekismus* from Hungarian and German, while also taking into account the existing translation from Temlin, which he additionally shortened. In his translation, Kardoš used several references to the Bible, which shows that he has been considering a new, complete translation of the Bible into Prekmurje language. By using the language, he strived for preserving Slovene Protestant movement between rivers Mura and Raba.

Key words: *Franc Temlin, Janoš Kardoš, short catechism, Prekmurje language, translation*